

UO'K: 378.014.15

YANGI O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM MUASSASALARI BOSHQARUVIGA XALQARO STANDARTLARNI JORIY QILISH METODOLOGIYASI**МЕТОДИКА ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В УПРАВЛЕНИЕ ВЫСШИМИ УЧЕБНЫМИ ЗАВЕДЕНИЯМИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА****THE METHODOLOGY OF INTRODUCING INTERNATIONAL STANDARDS TO THE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN NEW UZBEKISTAN**

Soliyev Ibodulloxon Ismatullayevich
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish yo'llari, institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish vazifalari o'rganilgan. Shuningdek, Yangi O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalari boshqaruviga xalqaro standartlarni joriy qilish metodologiyasi tahlil qilingan.

Аннотация

В данной статье рассмотрены теоретические и методологические основы совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости, пути совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости на основе международных стандартов, задачи совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости. изучаются институциональная независимость. Также анализируются актуальные вопросы совершенствования механизмов внедрения принципов институциональной независимости.

Abstract

In this article, the theoretical and methodological foundations of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence, the ways of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence based on international standards, the tasks of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence are studied. Also, current issues of improving the mechanisms of introducing the principles of institutional independence are analyzed.

Kalit so'zlar: *institutsional mustaqillik, tamoyil, mexanizm, takomillashtirish, nazariy-metodologik asos, xalqaro standartlar, boshqaruv, boshqaruvchilik kompetensiyalari, akademik, ta'lim determinantlari, marketing, menejment, integratsiya, prognozlashtirish, globalashuv, funksional, raqamlashtirilgan tizim.*

Ключевые слова: *институциональная независимость, принцип, механизм, совершенствование, теоретико-методологическая основа, международные стандарты, менеджмент, управленческие компетенции, академические, образовательные детерминанты, маркетинг, менеджмент, интеграция, прогнозирование, глобализация, функционал, цифровая система.*

Key words: *institutional independence, principle, mechanism, improvement, theoretical-methodological basis, international standards, management, managerial competencies, academic, educational determinants, marketing, management, integration, forecasting, globalization, functional, digitized system.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va raqobatdoshligining hal qiluvchi omili bu bilimdir. Bilimlar iqtisodiyoti ishlab chiqiladigan intellektual kapitalni ko'paytirishni ta'minlash uchun oliy ta'lim tizimiga alohida talablarni qo'yadi. Oliy ta'lim tizimining muvaffaqiyatli rivojlanishi ko'p jihatdan zamonaviy sharoitlarda qo'llanilayotgan boshqaruv tamoyillari, usullari va yondashuvlarining mosligi bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida "Oliy ta'lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va boshqaruv faoliyatini takomillashtirish bo'yicha, tajriba tariqasida davlat ulushining 51 foizdan kam bo'lmagan qismini saqlab qolgan holda ayrim davlat oliy

ta'lim muassasalarini (oliy harbiy ta'lim muassasalari bundan mustasno) davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, ularda korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etish nazarda tutilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mamlakatimiz olimlaridan U.SH.Begimkulov, B.SH.Usmanov, M.F.Hakimova, M.A.Yuldashev, Z.K.Ismailova, Q.X.Abduraxmanov, G.N.Axunova, B.A.Begalov, A.SH.Bekmurodov, S.S.Gulyamov, Sh.N.Zaynutdinov, M.A.Ikramov, N.K.Yo'ldoshev, I.U.Majidov, D.X.Nabiyev, R.I.Nurimbetov, B.X.Raximov, D.N.Raximova, R.A.Raxmanbayeva, M.X.Saidov, A.N.Samadov, T.SH.Shodiyev, Sh.D.Ergashxodjayeva, A.T.Yusupov, Sh.Qurbonov va boshqalar, MDH davlatlari olimlaridan N.V.Demidov, S.V.Sulima, S.A. Drujilov, K.I. Morozova, S.D.Reznik, S.M.Vasin, O.A.Sazikina, O.Bichkova, L.Verbitskaya, V.Kasevich, M.V.Niyazova, V.YE.Varavenko, Yoxan G.Vissema, F.Altbax, P.Y.Grishina, R.N.Abramov, E.V.Galajinskiy, A.O.Grudzinskiy, R.Dim, V.Konnov, M.Repina va boshqalarning ilmiy asarlarida institutsional mustaqillik tamoyillarini joriy etishga doir metodologik jihatlar o'rganilgan va tahlil qilingan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mamlakatimizning ko'plab ijtimoiy, tashkiliy, iqtisodiy, institutsional, madaniy, kadrlar, axloqiy va boshqa muammolarni keltirib chiqargan bozor munosabatlari tizimiga kirishi oliy ta'lim sohasiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Rivojlanishning innovatsion yo'nalishiga yo'naltirilgan tarmoq islohoti, davlat tomonidan tartibga solishning moslashuvchan siyosati va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan sohaning samaradorligini oshirish uchun bozor mexanizmlaridan foydalangan holda aralash modellarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Oliy ta'limga ommaviy talabning o'sishi tendensiyasi aniq ko'rinadigan makrodarajadagi oliy ta'limda boshqaruvning bozor tamoyillariga moslashish jarayonlari, asosan, ma'muriy islohotlar, yangi davlat boshqaruvining joriy etilishi va oliy ta'limni moliyalashtirishda davlat ulushining kamayishi natijasida sodir bo'ladi. Bozor yondashuvi oliy ta'lim samaradorligini baholashda tizim raqobatbardoshligi, samaradorligi, hisobdorligi, shaffofligi va sifatining muhimligini ta'kidlaydi. Mikrodarajada ushbu tendensiyalar Oliy ta'lim muassasalari (bundan keyin OTMLar) ning daromad manbalari va moliyaviy oqimlarini faol ravishda diversifikatsiya qilishga, zamonaviy boshqaruv va budjetlashtirish usullarini joriy etishga va o'z faoliyatini mijozga yo'naltirishga majbur qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 3-dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish to'g'risida" gi 967-sonli qaroriga muvofiq, "OTMLarning mustaqilligi, institutsional mustaqilliklar, resurslarni mustaqil boshqarish, strategik qarorlarni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun asos yaratib, davlat aralashuvining roli kamaymoqda. Oliy ta'limdagi institutsional o'zgarishlar universitetlarning erkinlik darajasini kengaytirishga qaratilgan, chunki xaridorlarning turli guruhlariga taqdim etiladigan turli xil ta'lim shakllariga talab va taklifni tartibga solish jarayonida bozor mexanizmlari ko'pincha ma'muriy mexanizmlarga qaraganda samaralidir.

Dunyoda moddiy boyliklardan ko'ra intellektual resurslar uchun raqobat kuchayib borayotgan bugungi davrda har bir mamlakatning muvaffaqiyatli rivojlanishida oliy ta'lim etakchi o'rin tutmoqda. XXI asrda bu yo'nalish nafaqat ijtimoiy va siyosiy, balki iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biriga aylandi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ta'limning ko'plab vazifalari mavjud. Eng asosiylaridan biri milliy rivojlanishga hissa qo'shish va mehnat bozorini malakali kadrlar bilan ta'minlashdir. Ayniqsa, uchinchi bosqich ta'limi yuqori samarali, moslashuvchan malakali ishchi kuchini tayyorlash, yangi g'oyalar va texnologiyalarni ishlab chiqish, joriy etish va tarqatish orqali iqtisodiyotning raqobatbardosh bo'lishiga yordam beradi.

Pandemiya sharoiti tufayli hozirgi kunda ta'lim auditoriyalar, laboratoriya va kutubxonalaridan tashqarida davom ettirilyapti. Talabalarning masofadan o'qishiga to'g'ri kelayotgan bo'lsa-da, bu ta'lim sifatiga salbiy ta'sir etmayapti. Aksincha, raqamli texnologiyalar fanlarning mazmuni va ularni taqdim etish shaklini tubdan o'zgartirmoqda. Mazkur holat nafaqat elektron taqdimotlar yoki videodan foydalanish, balki elektron ma'lumotlar bazalariga to'g'ridan-to'g'ri ulanish, yangiliklar, o'tish forumlari, videotranslyatsiya, stimulyatsiya tizimlari, elektron trenajyorlarni qo'llash imkoniyatlarini oshirmoqda. Shu tariqa ta'limda transformatsiya sodir bo'ladi.

Zamonaviy "transformatsiya" so'zi adabiyotlarda "modernizatsiya" atamasi bilan bir-birining o'rnida qo'llaniladi. Oliy ta'limni transformatsiyalash dolzarb boshqaruv muammolaridan biri bo'lib,

universitetning transformatsiyasi 3 ta vazifa — iqtidorlilarni jamlash, resurslar bilan ta'minlash, samarali boshqaruv tizimigaasoslanadi.

Iqtidorlarni jamlash vazifasini amalgaoshirishda, avvalo, universitetlarga har bir sohadan eng yuqori ilmiy ko'rsatkichga ega talabalarni tanlash tartibini mustaqil ravishda belgilashga ruxsat berish lozim. Masalan, Xitoyning eng yaxshi Pekin universitetida akademik izolyatsiya (magistraturaga faqat o'z bitiruvchilarini qabul qilish va, asosan, sobiq bitiruvchilardan professor-o'qituvchilar tarkibini shakllantirish) xavfining oldini olish uchun har yili barcha provinsiyalardan 50 nafar eng yaxshi abituriyent qabul qilinadi.

Ikkinchi vazifada resurslarni ta'minlash uchun to'rtta asosiy moliyalashtirish manbaini hisobga olish kerak. Bular davlat budjeti, davlat vaxususiy kompaniyalar uchun shartnoma asosida olib borilgan ilmiy tadqiqotlardan olinadigan daromad, universitetlarga ajratilgan mablag'lardan olingan daromad hamda ta'lim uchun to'lovlarni o'z ichiga oladi.

Samarali boshqaruv tizimini yo'lga qo'yish uchun esa universitetlarda erkin raqobat ruhi, cheksiz ilmiy izlanuvchanlik, tanqidiy fikrlash, innovatsiya va ijodkorlikni shakllantirishga ko'maklashuvchi muhit va mehnat sharoitlarini yaratish zarur. Ayni paytda to'liq boshqaruv avtonomiyasiga ega universitetlar yanada moslashuvchan bo'lib bormoqda. Boisi, ular tashqi majburiy standartlar bilan bog'lanmagani hisobiga o'z resurslarini boshqarish va tez o'zgaruvchan global bozor ehtiyojlariga javob berishi mumkin. Umuman olganda, mablag'larni taqsimlash, o'qituvchi vaxodimlarni yollash, ularga ish haqini belgilash uchun har bir universitetning o'z moliyaviy avtonomiyasi bo'lishi lozim.

Bu o'rindaoliy ta'lim muassasalari transformatsiyasiga 3 xil yondashuv ham alohida ahamiyatga ega. Unda mavjud universitetlarni modernizatsiya qilish, ularning birlashishi hamda yangi universitetlarni tashkil etishi nazarda tutiladi.

Transformatsiya orqali talabalarda individual o'quv dasturlarini shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi. O'qituvchiga retranslyator sifatida ehtiyoj yo'qoladi. Uning vazifasi talabalarga katta hajmdagi ma'lumotni boshqarishda yordam berishdan iborat bo'ladi. Iste'molchilarni ta'limga undashga zarurat tug'iladi. Amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanilib, etakchi mutaxassis yoki ekspert onlayn vositalar orqali dars o'tadi.

Davlatimiz rahbarining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga ko'ra, mamlakatimizning kamida 10 ta universiteti 2030-yilga qadar xalqaro miqyosda tan olingan tashkilotlar reytingida oliy o'quv yurtlari ro'yxatining dastlabki 1000 pozitsiyasiga kirishi ko'zda tutilgan. Buning uchun, albatta, oliy o'quv yurtlarini o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga bosqichma-bosqich o'tkazish, o'quv jarayoniga zamonaviy kreditmodul tizimini joriy qilish talab etiladi.

2020-yil 6-avgust kuni Prezidentimiz raisligida joriy yilda oliy ta'lim muassasalariga qabulni tashkil qilish va 2020/2021 o'quv yiliga tayyorgarlik ko'rish yuzasidan o'tkazilgan yig'ilishda ushbu masalaga alohida e'tibor qaratilib, kamida 35 ta davlat universitetida ta'lim kreditmodul tizimi asosida tashkil etilishi belgilangan. Shu munosabat bilan joriy yilda nufuzli xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda O'zbekistonning kamida 5 ta universiteti transformatsiya jarayonini boshdan kechiradi. Bunda ta'limning tarkibi va texnologiyalari yaxshilanadi, natijada universitetlar zamonaviy ta'lim berish va innovatsiyalarni joriy etishga qodir ilmiy muassasalarga aylantiriladi.

Yana bir ahamiyatli jihati, malakali kadrlar tayyorlash bilan bog'liq muammolarni hal etish, shubhasiz, o'quv jarayonini qayta tashkil etishdan kelib chiqishi kerak. Kelgusi ta'lim tendensiyasi raqamlashtirish bilan uzviy bog'liq. Bu esa mehnat bozorini o'zgartiradi va yangi vakolatlar paydo bo'lishi uchun sharoit yaratadi. Mos ravishda keyingi o'n yil oliy ta'limda muhim o'zgarishlar davri - raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun yangi o'rta sinfni shakllantirish va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish asosida o'quv jarayonini qayta tashkil etish bosqichi bo'lishi lozim.

Ta'limni raqamlashtirishni isloh qilish ularni zamonaviy texnologiyalar - internet tarmog'iga ulangan kompyuterlar, ta'lim resurslaridan foydalanish imkonini beruvchi axborot tizimlari, zamonaviy ilmiy izlanish va ishlanmalar natijalari, dunyoning turli tillarida elektron ilmiy kutubxonalar bilan jihozlashni nazarda tutadi. Ta'limning raqamli iqtisodiyotga asoslangan ravishda rivojlanishi bilan sohada davlatning roli pasayadi. Ichki va jahon bozorlarida raqobatbardosh ta'lim xizmatlarining yangi etkazib beruvchilari paydo bo'lishi uchun sharoit va talablar yaratiladi. Bitiruvchilarning istiqbolli kasb va malakalarini aniqlash uchun ish beruvchilar bilan samarali o'zaro aloqalarni o'rnatish universitetlarning asosiy vazifalaridan biriga aylanadi. Faol va innovatsion OTMLar ta'lim bozoriga kirib, maxsus kurslarni taklif etishi ham mumkin.

Bugungi kunda dunyodagi universitetlarning ta'lim va tadqiqot faoliyati eng nufuzli, xalqaro miqyosda tan olingan Times Higher Education World University Rankings (Buyuk Britaniya) va QS World University Rankings (Buyuk Britaniya) kabi tizimlarda baholanadi. Universitetlar reytingida asosan ta'lim va ilmiy tadqiqot faoliyatidan kelib chiquvchi ko'rsatkichlarga asoslaniladi, ta'lim sifati, xalqaro aloqalar, so'nggi 5 yil natijalari tahlil qilinadi. Oliy ta'lim tizimidagi islohotlar natijasida 2019-yilda O'zbekiston universitetlari - Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti QS World University Rankings for Eastern Europe and Central Asia (EECA) reytingida ilk bor 301-350-o'rinlarni, 2020-yilda O'zbekiston Milliy universiteti Times Higher Education World University Rankings reytingida 601-o'rinni, Toshkent tibbiyot akademiyasi 301-400-o'rinni hamda Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti 201-o'rinni egalladi.

2019-yilda Digital Commons platformasi asosida "Elsevier" kompaniyasi bilan hamkorlikda "Uzbekistan Research Online" raqamli platformasi ishga tushirildi. U ilmiy maqolalarni oliy ta'lim muassasalari ta'lim jurnalida ikki darajali yopiq retsenziyalash imkoniyatiga ega.

XULOSA

Bunday loyihalarni amalga oshirish uchun har bir alohida mintaqa chuqur tahlil va echim izlashi kifoya. Ko'pchiligimiz havas qiladigan jahon darajasidagi universitetlar uchun yagona retsept yoki sehrlil formula mavjud emas. Shunchaki har bir davlat turli rivojlanish usullaridan aynan o'zining salohiyati va resurslariga mos keluvchi to'g'ri strategiyani tanlay bilishi kerak, xolos. O'zbekiston ham bu borada o'zi tanlagan eng to'g'ri va samarali yo'ldan bormoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1 Incheon Declaration Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea).
2. Bush, T. (2003) Theories of Educational Leadership and Management. 3rd edn. London: Sage.; Clark, B.R. (1983a). The Higher Education System. Berkeley: University of California Press
3. Valentine, J. W., & Prater, M. (2011). Instructional, transformational, and managerial leadership and student achievement: High school principals make a difference. NASSP Bulletin, 0192636511404062.
4. Камбаров Ж.Х., Турдалиева М.М. Олий таълим муассасаларида таълим сифатини назорат қилишни такомиллаштириш масалалари. Замонавий таълим журнали. 2014. №7. –Б. 19.
5. Мухторов А, Султонов Т. Таълим соҳасини ривожлантириш бўйича хорижий тажрибалар// Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар илмий электрон журнали. № 4, май, 2012. –Б.2.
6. Ниязова М. В., Варавенко В. Е. Управление процессами реорганизации вузов: принципы, тенденции, риски // Университет. управление: практика и анализ. 2013. № 4. С. 59–68.